

MARTIN ŠRAJER / 8. 5. 2018

TGM Osvoboditel

Střihová dokumentární esej Věry Chytilové je osobitým portrétem i důstojnou připomínkou filozofa, politika, sociologa a prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka, muže, který před sto lety zásadně přispěl ke vzniku samostatného Československa.

Nedlouho po sametové revoluci, na konci listopadu 1989, byla Věra Chytilová oslovena s nabídkou, zda by nevyužila dobových záběrů prvního československého prezidenta uložených v Národním filmovém archivu k realizaci střihového dokumentu. Film měl být uveden sedmého března následujícího roku, ke sto čtyřicátému výročí Masarykova narození. Chytilová zakázku vycházející ze společenské poptávky po návratu masarykovského étosu do politiky přijala. Kromě archivních materiálů, tvořících přibližně sedmdesát procent hodinového filmu, využila fotografií, zápisků a nově pořízených záběrů z míst, kde Masaryk pobýval, s jejichž pomocí mohla vytvořit chronologický průřez prezidentovým životem.

Pevně stanovené datum premiéry vyžadovalo dokončit film za necelé tři měsíce. Ve spěchu vznikající, od rána do večera den co den stříhaný film byl sice dokončen včas a sedmého března mohl být uveden současně v kinech i ve vysílání Československé televize, ale Chytilová s uspěchaným výsledkem nebyla spokojena a označila jej za neúplnou verzi toho, čím film mohl být, kdyby měla k dispozici více času, mohla jej stylově pročistit (rušivě působí např. vsuvka s vnučkami a praprapravnukem), lépe rytmitizovat a rozvázněji využít komentáře s Masarykovými myšlenkami. Po dokončení filmu se ovšem režisérka pustila do příprav rozverné hudební komedie *Mí Pražané mi rozumějí* (1991) a k dokončení významově a formálně dotaženějšího „režisérského sestřihu“ *TGM Osvoboditele* se již nedostala.

Věra Chytilová byla jako dcera legionáře vychována k respektu vůči prezidentovi, kterého vnímala jako zosobnění těch nejušlechtilejších vlastností, čemuž odpovídá její autorská interpretace, nekriticky oživující prvorepublikový masarykovský kult. Film je

především snahou navrátit významnou osobnost českých dějin do veřejného diskursu, z něhož byl po roce 1948 na čtyři desetiletí vyloučen. Masaryk je v reakci na pád komunistického režimu a proměnu politického ovzduší prezentován jako úctyhodný symbol státnosti, na něhož může národ s hrdostí vzpomínat. Zidealizovaná verze minulosti, založená na zjednodušeném obrazu první republiky, měla Čechům a Slovákům navrátit ztracenou sebejistotu a víru ve vlastní historii.

K oživení Masaryka přispívá rozhodnutí Chytilové nechat jeho výroky, projevy a vzpomínky (např. úryvky z Čapkových *Hovorů s TGM*) předčítat v ich-formě Miroslavem Macháčkem (autentický záznam Masarykova hlasu, z jeho předvánočního projevu, je použit až v závěru filmu). Díky hercově vzletnému a zároveň procítěnému přednesu vzniká dojem, že nejde o přetlumočení něčích myšlenek, ale že k nám promlouvá sám Masaryk. Osobní náboj komentáři dodává také prokládání základních biografických údajů (kterých ke konci filmu ubývá ve prospěch obecnějších úvah) emotivními vzpomínkami na dětství a politicko-filozofickými zamyšleními, zachycujícími postupné tříbení Masarykova světonázoru.

Chytilová podobně jako v koprodukčním dokumentu *Praha – neklidné srdce Evropy* (1984) za pomoci řady analogií a dynamické koláže archivních černobílých a nových barevných záběrů iniciuje dialog mezi minulostí a současností. Ve filmu nechybí ani další stylistické postupy prozrazující režisérčin rukopis – atypické úhly kamery, rychlé švenkování, prudké zoomy či rapidmontáže, byť těchto ozvláštnění není tolik, aby podryly adorační tón a ilustrační charakter dokumentu. Typická režijní razance Chytilové se zde střetává s ukázněnou, chvílemi lehce didaktickou úctou vůči Masarykovi a demokratickým idejím, jež reprezentoval. Ironického odstupu, který najdeme v jiných filmech nesmlouvavé filmařky a který by mohl přispět k vrstevnatějšímu, méně jednoznačnému portrétu státníka, se Chytilová v tomto případě záměrně zřekla.

K dramatizaci vyprávění slouží vedle živého střihu a Macháčkova komentáře náležitě zvolený hudební doprovod. Rekapitulaci Masarykova života, často v kontextu evropské historie a společenského vývoje v Československu, doprovázejí vybrané pasáže ze Smetanova smyčcového kvarteta *Z mého života*, dodávající filmu osudový patos a usnadňující nám akceptovat ústředního aktéra filmu jako ztělesnění humanismu a demokracie. K naplnění masarykovského mýtu stejně dobře slouží fanfáry ze

Smetanovy opery *Libuše* nebo *Vltava*, druhá skladba z cyklu šesti symfonických básní *Má vlast*, jejichž autorem byl rovněž Bedřich Smetana.

TGM Osvoboditel ve své době, kdy diváci dokument podobného obsahu a vyznění postrádali, pomohl doplnit některé mezery v historickém vzdělání českého národa a naznačit, na jakých principech by tuzemský politický systém v následujících letech mohl stát. Dnes jde stále o cennou lekci dějepisu i umělecky hodnotný způsob, jak lépe pochopit, v čem spočívala Masarykova velikost jako politika i myslitele. Pouze si coby film, který mýtus o moudrém nadstranickém vůdci neproblematizuje, nýbrž jen stvrzuje, žádá publikum s kritičtějším pohledem na věc, než jaký zvolila Věra Chytilová. Například myšlenky zdůrazňující propojení politiky s mravností a význam svobodného dialogu pro zdravé fungování demokratické společnosti ovšem můžeme bez dlouhého rozmýšlení přijmout dnes stejně jako před osmadvaceti lety.

TGM Osvoboditel (Československo 1990), režie: Věra Chytilová, scénář: Věra Chytilová, kamera: Jaromír Šofr, Jaromír Kačer, Jiří Šimůnek, střih: Ivana Kačírková, komentář: Miroslav Macháček. Československý filmový ústav, 61 min.